

provide rules that do not restrict freedom of intellectual activity. They themselves can choose a role, determine the likely developments in the game, create a problematic situation and seek ways to solve it. The teacher acts as an instructor who introduces the rules of the game, and provides advice, or a judge or referee host that offers the tips or facilitates discussions.

The role of situational simulation technologies in the training of future teachers is important, and presents practical advice for the successful organization of a role-play and distribution of a game time. With increasing requirements for training teachers an urgent need for new approaches to the training of future teachers who have not only complex knowledge and professional skills and habits, but can easily navigate the new educational achievements and innovative educational technologies faces nowadays. Successful mastering of innovative teaching techniques will help future teachers in educational activity.

Key words: *interactive technologies, technologies of situational simulation, a game.*

378:088:37.091.12:36 - 051

А. С. Ковальова

Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

У статті виявлено ефективні шляхи формування професійної культури майбутніх соціальних працівників для вдосконалення їх професійної підготовки в умовах університетської освіти. Проаналізовано поняття «професійна культура», особливості її формування в контексті дослідження професійної підготовки фахівців із соціальної роботи. Визначено основні організаційні, психологічні та педагогічні умови професійної підготовки студентів-соціальних працівників, ураховуючи особливості їх професійної культури та на основі особистісно-орієнтованого підходу до навчання. У статті обґрунтовано роль органів студентського самоврядування як одного з ефективних чинників формування професійної культури соціального працівника в умовах вищого навчального закладу.

Ключові слова: *соціальний працівник, соціальна робота, професійна культура, професійна підготовка, органи студентського самоврядування, студент.*

Постановка проблеми. У контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів, які відбуваються у світі, професійна культура соціального працівника стає однією з інтегральних характеристик його діяльності. Сьогодні, професійна культура соціального працівника включає в себе не тільки теоретичний аспект, що проявляється у володінні певними знаннями й навичками у професійній галузі, все більшого значення набуває практичне використання теоретичного базису, значення якого полягає у виконанні певної сукупності гуманістичних завдань і функцій, направленість яких – це ефективне вирішення проблем користувачів соціальних послуг, а також пом'якшення соціальної напруги в суспільстві. Тому особливого значення набуває дослідження теоретичних і практичних аспектів проблеми формування професійної культури соціальних працівників нового покоління в умовах університетської освіти, як основного

інституту підготовки соціальних кадрів, для яких права та свободи людини, її життєдіяльність є найвищою соціальною цінністю.

Аналіз актуальних досліджень. Окремі аспекти проблеми формування професійної культури соціального працівника знайшли своє відображення в роботах вітчизняних науковців О. Білої, І. Григи, І. Зверевої, А. Капської, Н. Клушиної, Н. Ларіонової, В. Полтавець, Т. Семигіної, Н. Собчак, В. Ткаченко, питанням порівняльного аналізу моделей професійної підготовки фахівців соціальної сфери, де аналізується проблема професійної культури соціального працівника присвячені роботи В. Поліщук, О. Пришляк, К. Ливрінц, Н. Видишко. Але поки що серед науковців і дослідників проблеми формування професійної культури соціальних працівників не існує однозначності щодо розуміння сутності та структури професійної культури майбутніх соціальних працівників, а ключові особливості шляхів і засобів її формування в умовах університетської освіти не знайшли достатнього відображення у психолого-педагогічних дослідженнях.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження застосовувалися такі методи дослідження: системний аналіз філософської, педагогічної, психологічної наукової літератури, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду.

Мета статті – виявлення шляхів формування професійної культури соціальних працівників в умовах університетської освіти з урахуванням професійно-формуючого та мотивуючого чинників.

Виклад основного матеріалу. Професійна культура майбутніх соціальних є одним із головних компонентів підготовки майбутніх фахівців, оскільки розглядається як феномен особистісного й соціального значення. Для сучасного суспільства характерним є ускладнення вимог до рівня підготовки фахівців соціальної сфери, адже роль соціального працівника сьогодні не зводиться лише до носія окремих соціальних функцій. Тому, ідеальний кваліфікований соціальний працівник у загальному вигляді має виглядати гармонійно розвиненим, соціально активним, з конкретним духовно-творчим потенціалом, який здатен вирішувати проблеми та швидко пристосовуватися до нових соціальних умов.

Культура – міждисциплінарне поняття, яке охоплює всі галузі суспільного життя й має певні особливості об'єктної приналежності до особистості, суспільства, певної професійної групи та ін. У психологічних дослідженнях культура особистості розглядається як «система знань, поглядів, переконань, умінь, навичок, що сприяють використанню накопиченої соціальної інформації та трансляції її в усі аспекти життєдіяльності» [2, 556].

З огляду на приналежність поняття «культура» майже до всіх сфер суспільного життя, можемо стверджувати, що основний зміст терміну можна представити як рівень оволодіння певною галуззю знань чи

діяльності, яка виявляється у створенні системи норм і цінностей відповідної професійної та особистісної сфери конкретної людини.

Відповідно до визначення культурологічного словника, професійна культура «характеризує рівень і якість професійної діяльності, які залежать від соціально-економічного стану суспільства й сумлінності в оволодінні певними знаннями, навичками конкретної професії та їх практичному використанні» [4, 173]. На думку А. Капської, професійна культура, крім необхідних знань, умінь і навичок включає в себе певні особистісні якості, норми ставлення до різних складових професійної діяльності [3].

Професійна культура соціального працівника є ширшим поняттям, порівняно з культурою професійної праці, оскільки включає в себе цілу низку особистісних і професійних якостей спеціаліста, які проявляються ним і за межами професійної діяльності.

Розкриття змісту професійної культури спирається на три підходи до визначення поняття: *аксіологічного*, що проявляється у виявленні особистісних і професійних цінностей; *діяльнісного*, що досліджує зміст соціальної роботи як виду професійної діяльності й забезпечує реалізацію цих цінностей; *особистісного*, що виявляє важливі якості особистості професіонала, як суб'єкта надання соціальної допомоги. [3].

Аналізуючи теоретичні джерела з культурології та соціальної роботи можна визначити професійну культуру як інтегративну якість особистості соціального працівника-професіонала, що включає особисті та професійні якості, що виступають показником можливості реалізації соціальної діяльності. Уточнюючи її зміст для фахівця із соціальної роботи, можемо стверджувати, що професійна культура – це складне структурне утворення, що проявляється у використанні цілісної системи спеціальних професійних знань, умінь і навичок, цінностей, що базуються на свідомому засвоєнні та безперервному розвитку під час навчальної та професійної діяльності з метою вирішення соціальних проблем клієнта.

Основа формування професійної культури соціального працівника базується на його «попередній культурі». Учені вважають, що головною умовою цілеспрямованого її розвитку є вдосконалення форм і методів професійної підготовки майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі.

Формування професійної культури майбутнього фахівця має ґрунтуватися на залученні студентів до планомірної цілеспрямованої діяльності протягом усього періоду навчання. Необхідно враховувати те, що аспект формування професійної культури включається в загальну систему професійної підготовки майбутнього соціального працівника та охоплює роботу за інтересами в позанавчальній діяльності. Тому, у процесі навчання необхідно комплексно підходити до проблеми формування професійної культури фахівця. Важливим є врахування індивідуальних

особливостей, нахилів психологічної та професійної готовності до здійснення практичної соціальної роботи майбутнього професіонала.

Формування професійної культури має ґрунтуватися на цілеспрямованій злагодженій діяльності ВНЗ і студента. Оскільки, комфортне навчальне середовище, сприятлива атмосфера заохочення до діяльності мають забезпечувати майбутньому соціальному працівнику професійний розвиток, прагнення до самовдосконалення. Важливим аспектом у формуванні професійної культури соціальних працівників в умовах вищого навчального закладу є створення комплексної моделі підготовки фахівця, певного симбіозу традиційної лекційно-семінарської системи та залучення нетрадиційних форм активізації студентів, з урахуванням професійно-формуючого компоненту, що реалізується на основі особистісного підходу до процесу навчання та врахуванням основних принципів гуманістичної освіти й моделі «людиноцентричного навчання» К. Роджерса [6] та А. Маслоу [5], які полягають у тому, що мета освіти є самоактуалізація, тобто задоволення базових потреб, яка має передбачати створення таких психолого-педагогічних умов, за яких студент може активно вибудовувати свій навчальний процес, у якому викладач лише фасилітатор, виконуючий функцію помічника. Важливим аспектом «людиноцентричного навчання» є твердження про те, що основним завданням вищої школи є привити студентам смак до самостійного пошуку та отримання нових знань. Лише в такому освітньому просторі майбутній соціальний працівник буде мати можливість повною мірою стати активним суб'єктом навчальної та професійної діяльності.

Урахування положення про те, що сучасний студент має стати активним творцем власної навчальної та професійної діяльності, необхідно розглядати зміст освіти й виховання як основний вектор формування професійної культури майбутніх фахівців соціальної сфери.

На основі особистісного підходу, що передбачає різнобічний аналіз якостей і компетентностей професійної культури майбутнього фахівця, виділяються два основних напрями її формування [6, 5–6]:

1) інтелектуально-розвиваючий соціальний механізм, що передбачає навчальну діяльність, як таку, що характеризується інформативною насиченістю шляху професійного самовизначення та становлення особистості фахівця, а також визначає її як засіб формування пізнавальних інтересів різної направленості, що включає в себе настанови на самоосвіту й нагромадження досвіду – базових властивостей професійної культури сучасного фахівця;

2) професійно-формуючий соціальний механізм розглядає культуру у творчій співпраці викладача та студента, що, у свою чергу, виступає як принципово нова система виховання, заснована на принципах педагогіки співпраці, урахування специфіки якої допомагає студентам орієнтуватися на конструктивне й об'єктивне ставлення до всіх суб'єктів навчальної та професійної діяльності;

- науково-дослідна діяльність – як відображення академічного потенціалу вищої школи, що спрямований на трудове виховання молодії наукової еліти, яка має забезпечити розвиток науки в майбутньому;

- виробнича підготовка та практика – як можливість вироблення у студента уявлення про професійну діяльність і формування критичного ставлення до власного самовдосконалення;

- студентське самоврядування – як реалізація своїх прав, здатність відчувати відповідальність за свої дії, можливість реалізації творчого потенціалу в конкретній громадській справі, втілити в життя потреби, підпорядковувати свої бажання обраній меті, проектувати освіту для себе, а себе – для професійної культури.

У наукових доробках останніх років робиться акцент на реалізацію такого освітнього середовища, де студент мав би простір для творчості, власного самовдосконалення й можливості виявлення власної громадянської позиції в межах обраної професії. З огляду на це, важливим моментом організації навчальної діяльності в умовах університетської освіти є розуміння педагогічних, психологічних та організаційних умов, що сприятимуть розвитку професійної культури – соціального працівника як продуктивного, діяльного професіонала за покликанням, своєрідного «фасилітатора» змін у житті свого клієнта, що сприяє його розвитку та самореалізації.

На основі дослідження В. Гусак, традиційна лекційно-семінарська система освіти не є універсальною, оскільки не включає практичний компонент професійної спрямованості. Вона робить акцент лише на формуванні професійної грамотності фахівця, з точки зору наявності теоретичних знань. У сучасних умовах доцільно обґрунтувати й запровадити певні організаційні форми та методи роботи, аби надати процесу розвитку професійної культури більшої цілеспрямованості й ефективності.

Однією з таких форм є організація діяльності органів студентського самоврядування як одного з провідних чинників формування високого рівня професійної культури в соціального працівника. Тим більше, що в рамках освітньої програми ЄС «TEMPUS», студентське самоврядування визнається пріоритетним напрямом професійного розвитку та самовдосконалення фахівців для України [1]. Застосування органів студентського самоврядування у ВНЗ визнається міжнародною спільнотою й закріплене в міжнародних законодавчих документах, зокрема, в комюніке Всесвітньої конференції з вищої освіти «Нова динаміка вищої освіти і науки для соціальної зміни й розвитку» (ЮНЕСКО, Париж, 5–8 липня 2009 р.), де прямо йдеться про «забезпечення активної участі студентів в академічному житті, зі свободою висловлювання та правом організації» [1].

Участь у самоврядуванні допомагає студентові проявити самостійність та активність у процесі суспільно-корисної діяльності, яка акумулює в собі способи, методи здійснення та перетворення дійсності на

основі вільного вибору та волі з урахуванням специфіки вищого навчального закладу.

Основним мотивом розвитку студента в управлінській діяльності є його бажання виявити здібності, талант, реалізувати себе. Отже, задоволення своїх потреб і нахилів у професії визначає спрямованість діяльності особистості та як результат – реалізації принципів особистісно-орієнтованого підходу у процесі навчання.

Ученими доведено, що участь студента в органах самоврядування та громадському житті навчального закладу формує позитивне ставлення до нього, що веде до зростання престижу майбутньої професії, утвердження себе як кваліфікованого працівника, здатного вирішувати проблеми клієнта, а як результат – формування професійної культури.

Для підвищення ефективності процесу формування професійної культури майбутніх соціальних працівників, на нашу думку, необхідно розробити таку модель студентського самоврядування, яка окрім типових сфер діяльності буде включати професійно формуючий компонент, який буде розвивати в майбутнього професіонала здатність відповідати всім критеріям і показникам сформованості професійної культури й безперечно буде тісно пов'язаний із діяльністю основних структурних ланок самоврядування.

Симбіоз цілеспрямованої традиційної лекційно-семінарської системи та органів студентського самоврядування буде сприяти формуванню професійної культури майбутнього фахівця через розкриття можливостей студента, формування його мотивів, професійно-значущих якостей на рівні «педагог-студент», «студент-студент», «студент-роботодавець», «студент-користувач соціальними послугами».

Висновки. Наявність високого рівня сформованості професійної культури фахівця – це не вимога, а необхідність, яка спровокована сучасним станом розвитку суспільства. Тому її не можна спрощувати до системи спеціальних, вузькопрофесійних знань, умінь і навичок. Вона виявляється через єдність особистісно-індивідуальних та професійних якостей професіонала, ступеня володіння ним фаховими компетенціями, соціально-професійною мобільністю, що сприяє покращенню соціальної ситуації, вирішенню проблем за умов входження в загальноєвропейський освітній простір. Активізація ресурсів самих студентів через залучення їх до органів студентського самоврядування з певним професійно-формуючим компонентом, сьогодні є одним із провідних чинників формування професійної культури соціальних працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вильданова Ф. 3. Образовательное пространство как источник саморазвития личности студента / Ф. 3. Вильданова // Прикладная психология. – 2002. – № 5–6. – С. 131–134.

2. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М. : Издательство Московского психолого- социального института ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2004. – 752 с.
3. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навчально-методичний посібник / А. Й. Капська. – К. : УДЦССМ, 2001. – 220 с.
4. Корінний М. М. Короткий енциклопедичний словник з культури / М. М. Корінний, В. Ф. Шевченко. – К.: Україна, 2003. – 384 с.
5. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу. – М. : Смысл, 1999. – 425 с.
6. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Д. Фрейберг. – М. : «Смысл», 2002. – 527 с.

РЕЗЮМЕ

Ковалёва А. С. Формирование профессиональной культуры социального работника в условиях университетского образования.

В статье выявлены эффективные методы формирования профессиональной культуры будущих социальных работников для совершенствования их профессиональной подготовки в условиях высшего учебного заведения. Проанализировано понятие «профессиональная культура», особенности ее формирования в контексте исследования профессиональной подготовки специалистов по социальной работе. Определены основные организационные, психологические и педагогические условия профессиональной подготовки студентов-социальных работников учитывая особенности их профессиональной культуры и на основе личностно-ориентированного подхода к обучению. В статье обоснована роль органов студенческого самоуправления как одного из эффективных факторов формирования профессиональной культуры социального работника в условиях высшего учебного заведения.

Ключевые слова: социальный работник, социальная работа, профессиональная культура, профессиональная подготовка, органы студенческого самоуправления, студент.

SUMMARY

Kovalova A. The Formation of Professional Culture of a Social Worker in the Terms of University Education.

The article reveals some effective ways of formation of future social workers professional culture to improve their professional training in the terms of university education. It analyzes the concept of «professional culture», especially its formation in the context of research training specialists in social work and it is known to be a complex structural formation, which is based on a conscious learning, continuous development and use of an integrated system of specialized knowledge and skills, values, professionally important qualities for highly professional work in the situations that require the mobilization of social work deep personal resources.

The article defines the basic organizational, psychological and pedagogical conditions of professional students training in the specialty «Social work» with the characteristics of their professional culture, which is known to be based on the personality-oriented approach to learning. The scientific research has found that there are two main directions of professional culture – the formation of intellectual and developmental social mechanism in which training activity is characterized as a rich informative way of professional self and identity of professional formation and professional and the social forming mechanism in which the culture of a joint teacher-student acts is a totally new system in education, education cooperation, through which the students focus on constructive challenge to its operations and activity of the teacher.

The article proves that the role of the student government is one of the most effective factors in the professional culture formation of the social worker in the terms of higher education, as the symbiosis of a targeted traditional lecture-seminar system and the student government will promote a professional culture formation of the future professional opportunities through the disclosure of the student's opportunities, formation of his motives, professionally significant qualities at the level of a «teacher-student», «student-student», «student-employer», «student-the users of social services».

The presence of high-level professional formation of professional culture is not a requirement but a necessity that triggered the current state of society. Therefore it cannot simplify the system special, narrow professional knowledge and skills. It is manifested through the unity of individual and personal and professional qualities of a professional degree possession of professional competence, social and professional mobility, which improves the social situation, the problems under conditions of joining the common European educational space.

Key words: *a social worker, social work, professional culture, professional training, a student government, a student.*